

KULTURNE VEZE SRBA I HRVATA: SPAJANJA U MESTO DEMARKACIJA

Rezime

Rad analizira dugoročne procese pomirenja između Srba i Hrvata kroz socijalno-psihološke teorije i kulturne veze, ističući važnost prevazilaženja antagonizama kroz promenu društvenih narativa i percepcija, pre svega ističući da zajedničko kulturno nasleđe, i važne ličnosti koje su bar na neki način povezane sa obe etničke grupe treba da budu osnov za spajanje, a ne za demarkacije. Oslanjajući se na teoriju socijalnog identiteta, model zajedničkog identiteta i teoriju međugrupne diferencijacije i optimalne osobenosti, rad pokazuje kako integracija složenih identiteta može doprineti smanjenju međunacionalnih tenzija.

Poseban akcenat stavljen je na značaj mlađih generacija, koje su manje opterećene prošlim sukobima i imaju potencijal za razvijanje otvorenijeg i fleksibilnijeg odnosa prema međugrupnim razlikama. Promovisanje kulturne i društvene harmonije, a ne isključivo takmičarskog pristupa, ključno je za prevazilaženje logike nultog zbira u međunacionalnim odnosima.

Rad prepoznaje Srbe u Hrvatskoj kao grupu s posebnim potencijalom za izgradnju stabilnijih odnosa, s obzirom na njihovu specifičnu društvenu poziciju i neposredni interes za unapređenje međunacionalnih odnosa. Preporučuje se da se proces pomirenja ne oslanja isključivo na političke elite, već da uključi šire društvene slojeve i konkretne zajedničke inicijative, kako bi se spontano i autentično izgradilo međusobno poverenje i stabilnija budućnost.

Ključne reči: pomirenje, socijalni identitet, zajedničko kulturno nasleđe, međugrupni odnosi, društvene inicijative.

UVOD

Među susednim narodima, u svetu koji se neprestano menja (Giddens, 1999), postoje brojni odnosi neizbežno isprepleteni istorijom, kulturom i svakodnevnim životom. Srbi i Hrvati, većinski, i istorijski najduže deljeni državnim granicama, ali spojeni veoma bliskim jezikom, mentalitetom i kulturnim obrascima, predstavljaju primer nâroda čija je bliskost često zasenjena prošlim sukobima i političkim tenzijama. Ali njihova suštinska povezanost, duboko ukorenjena u bliskosti u poreklu i svakodnevnim interakcijama, ukazuje na mogućnost drugačijih pristupa - onih u kojima se ne ističu razlike, već sličnosti.

¹ npetrovi@f.bg.ac.rs

Rat tokom 1990-ih (naravno i onaj iz 1940-ih) ostavio je duboke tragove u kolektivnim sećanjima Srba i Hrvata. Premda su postignuti mirovni sporazumi, izvršeno razoružavanje, omogućeno slobodno kretanje i obavljena rekonstrukcija infrastrukture, trajne posledice konflikta ostale su prisutne u kolektivnoj svesti oba naroda. Kako ističu Bar-Tal (2013), Nadler, Malloy i Fisher (2008), Kelman (2004) i Kriesberg (2015) i drugi, pomirenje neposredno nakon rata obuhvata formalne sporazume, razoružavanje, amnestiju, slobodno kretanje, privrednu saradnju i rad sa žrtvama trauma. Ovi ciljevi iako nisu uvek i u potpunosti ostvareni, ipak više nisu glavna kočnica, ali je dugoročno pomirenje daleko složeniji proces, različit od neposrednog posleratnog pomirenja, koji prevazilazi formalne sporazume i zahteva promenu društvenih narativa i percepcija. Iako oružani sukobi više nisu deo svakodnevice, u javnoj sferi se povremeno ispoljavaju negativni elementi, poput politički motivisanih protesta protiv ćirilčnih natpisa u Vukovaru, kao i ritualizovanih komemoracija i proslava godišnjica ratnih događaja, koje neretko postaju poprišta etnonacionalističkih manifestacija. Ove pojave, iako uglavnom prolazne, ukazuju na preostale barijere u procesu izgradnje trajnih međunacionalnih odnosa zasnovanih na poverenju i uzajamnom uvažavanju.

Značajno je istaći da oštre reči, poruke mržnje i izgredi prilikom pomenutih manifestacija neretko deluju kao neka vrsta kompulsivnog rituala, gde učesnici, iako svesni preterivanja, ipak učestvuju u njima iz društvenog pritiska ili navike. Slično kao što neko može preterati s alkoholom na proslavama, znajući i sam(a) da opijanje može biti štetno, ali ga ipak povremeno praktikuje u specifičnim okolnostima, tako i ovi konfliktni ispadi često ostaju ograničeni na određene datume, dok se u svakodnevnom životu većina, čak i tih istih ljudi, ponaša uobičajeno i bez iskazivanja preteranih etničkih tenzija.

Odraz političkih i istorijskih tenzija, među Srbima i Hrvatima postoji i u specifičnoj dinamici rivaliteta koja se proteže kroz sport, ekonomiju, privredu i kulturu. Neretko se dešava da se ne navija samo za svoje, već i protiv suseda. Ne zato što je njihov neuspeh od stvarnog značaja, već, jer se unapred zamišlja neka buduća debata, neka kafanska ili medijska polemika u kojoj će svaki trijumf druge strane značiti argument manje za *naše*. Kao da pobjeda drugog naroda automatski postavlja osnovu za poraz u nekom neizrečenom, ali neizbežnom obračunu mišljenja i nadmetanju prestiža.

Ovo nije puka sklonost ka rivalstvu, već duboko ukorenjena anticipatorska rasprava, unapred vođena bitka za simboličku dominaciju, gde se svaki gol, priznanje ili privredni uspeh drugog tumači kao budući kamen spoticanja. U takvoj percepciji, priznati dostignuće drugog znači razoružati sopstvenu stranu pred debatom koja možda nikada neće ni biti vođena. Takmičenje se, dakle, ne dešava samo na terenu, u ekonomskim statistikama ili umetničkim priznanjima, već u unapred projektovanoj borbi za narativnu nadmoć.

Međutim, ovakav model razmišljanja, baziran na logici nultog zbira, nije samo ograničavajući već i iscrpljujući. U njemu nema prostora za uvažavanje, inspiraciju niti za istinsku radost zbog napretka, već samo večita

budnost pred hipotetičkim poniženjem. Prava promena bi mogla nastupiti tek kada se ova mentalna igra odbaci i kada se shvati da uspeh drugih ne umanjuje sopstvenu vrednost, već može poslužiti kao podsticaj, kao prilika za saradnju ili prosto kao potvrda da je napredak moguć. Kada se konačno oslobodimo straha od zamišljenog nadmetanja, otvoriće se prostor za nešto daleko važnije, za iskreno prepoznavanje kvaliteta, čak i kada dolazi s druge strane.

U formalnom smislu, državne institucije Srbije i Hrvatske ispunjavaju svoje obaveze: olakšavaju protok ljudi i robe, obezbeđuju kontinuitet sportskih takmičenja u zajedničkim ligama, regulišu trgovinske odnose i usaglašavaju pravne okvire. Međutim, proces pomirenja ne može biti isključivo pravno-administrativni poduhvat, jer se on u velikoj meri odvija na nivou društvenih narativa i kolektivnih sećanja. Država ne može zakonom direktno oblikovati socijalne reprezentacije i međunacionalne percepcije, ali kroz zvanične politike, od državnih proslava do obrazovnih programa, može usmeravati ton javnog diskursa i podsticati ili obeshrabrivati određene obrasce mišljenja. U tom smislu, Hrvatska, kao članica EU, dodatno balansira između unutrašnjih političkih dinamika i percepcije svoje uloge u regionu. Često se nastoji reafirmisati jasan otklon od Srbije, donekle i zbog straha od *povratka unazad*, pri čemu se podrška evropskom putu Srnije nekad vezuje za određene ustupke bar na nivou traženja da se odustane od nekih narativa. No, prava promena u odnosima ne može se zasnivati na kalkulacijama i političkim transakcijama, već na postepenom prevazilaženju antagonizama i jačanju međusobnog poverenja. Cilj u današnje vreme svakako nije političko ujedinjenje, već emocionalno i kulturno približavanje, stvaranje prostora u kojem jedan narod ne doživljava onaj drugi kao neprijatelja ili stranca, već kao bliskog suseda s kojim u većoj ili manjoj meri deli istoriju, jezik, humor, način života i vrednosti.

Jezik ili jezici koji se razumeju bez prevoda, ostaju spona koja omogućava lakoću komunikacije i prenošenje kulturnog bogatstva. Mentalitet Srba i Hrvata u mnogo čemu je sličan: u gostoprimstvu, duhovitosti, načinu na koji se ophode prema životnim izazovima i slavljenju svakodnevnih trenutaka. Kulturne navike, koje se naravno diferenciraju prema obrazovnim, generacijskim i društvenim slojevima, ipak su u svojoj suštini prepoznatljivo bliske. Pesma *Dej mi Bože joči sokolove*, koja je izvedena 2025. godine, na svečanosti prilikom inauguracije hrvatskog predsednika, predstavljena je (ispravno) kao iskonski deo međimurske kulturne baštine, ali njen simbolički sloj otkriva dublje međukulturne veze. Motiv sokolovih očiju, kao simbola pronicljivosti i moći, prisutan je u brojnim srpskim i drugim slovenskim narodnim pesmama (*Daj mi, Bože, oči sokolove, i bijela krila labudova...*), a njegova upotreba u različitim regijama svedoči o zajedničkim elementima (da ne kažemo mitskim arhetipovima) i poetskoj matrici koja prevazilazi savremene nacionalne kategorije. Ovakvi slučajevi pokazuju isprepletenost folklornih tradicija, gde se isti stihovi ili simboli pojavljuju u pesmama oba naroda, čak u etnički homogenim obastima. One svedoče o zajedničkom kulturnom nasleđu slovenskih naroda, koje je oblikovano mitološkim, epskim i poetskim tradicijama starijim od diferenciranih nacionalnih identiteta kakve poznajemo danas.

U savremenom svetu u kojem dominira informaciono preopterećenje, gde su digitalni sadržaji zamenili dublje refleksije o društvenim i istorijskim temama, odnosi Srba i Hrvata često ne iskaču u prvi plan. Ipak, upravo zbog te bliskosti, važno je negovati pozitivnije percepcije, jer nijedan narod ne može dugoročno prosperirati u okruženju nepoverenja i predrasuda prema svom najbližem susedu.

Bliskost dva naroda ogleda se i kroz ličnosti koje pripadaju zajedničkom kulturnom nasleđu: od književnika i umetnika, do naučnika i javnih intelektualaca. Ivan Meštrović, Ivo Andrić, Josif Pančić, Arsen Dedić i mnoga druga imena podsećaju na to da umetnost, nauka i misao ne poznaju granice, već se obogaćuju i prožimaju.

Poboljšanje međusobnih odnosa ne može se zasnivati na političkim deklaracijama, već na promeni osećanja i stavova koji oblikuju svakodnevni život. Potrebno je osloboditi se balasta prošlosti koji generiše distancu i umesto toga prepoznati bliskost u svemu onome što je zajedničko ili blisko u jeziku, običajima, vrednostima i sećanjima. Jer, dva naroda koji imaju toliko toga bliskog zaslužuju da se doživljavaju ne nužno kao braća, ali ni samo kao susedi, već i kao prijatelji na istom kulturnom prostoru.

ЗАЈЕДНИЧКО НАСЛЕЂЕ КАО МОСТОВИ УМЕСТО ГРАНИЦА

Kulturni prostor Balkana, posebno područja u kojima je bilo ili i dalje ima i Srba i Hrvata, poput Dalmacije, Like ili pak Hercegovine, karakteriše snažna međusobna isprepletenost običaja, kulturnih praksi i identiteta. Ovu isprepletenost jasno ilustruju brojni primeri iz zajedničke prošlosti. Istaknute ličnosti poput Nikole Tesle, Ive Andrića, Josifa Pančića, braće Arsena i Milutina Dedića, Josipa Štolcer Slavenskog, Valtazara Bogišića, braće Iva i Luja Vojinovića, Vladana Desnice, Petra Preradovića, Cvijete Zuzorić, Svetozara Borojevića, Biserke Cvejić, Zvonka Bogdana, Mirka Kovača ili Sime Matavulja svojim su poreklom, životom, radom i delima povezali obe zajednice. Tesla, naučnik srpskog porekla rođen u Lici, predstavlja univerzalni naučni autoritet koja prevazilazi nacionalne granice. Andrićevo književno stvaralaštvo odražava duboke veze različitih naroda Balkana. Josif/Josip Pančić, rođen u Hrvatskoj, svojim radom dospao je do prvog predsednika Srpske kraljevske akademije. Čakovčanin Josip Štolcer je kao Slavenski dao ogroman doprinos razvoju muzičke kulture u Srbiji, a Kragujevčanin Dragiša Nedović napisao pesmu o maloj Mare. Isti kompozitor, J. Runjanin je komponovao hrvatsku himnu *Lijepa naša domovino* i pesmu *Rado ide Srbin u vojnike*. Ivo Vojinović je pišući kako *Dubrovačku trilogiju* tako i *Smrt majke Jugovića*, kroz svoja dela tematizovao su zajedničku balkansku prošlost i složenost međunacionalnih odnosa.

Umetnički artefakti i prakse dodatno potvrđuju ovu isprepletenost, iako se često posmatraju kao prostori simboličke moći, umesto kao zajedničko kulturno nasleđe. Ivan Meštrović, hrvatski vajar rođen u Dalmaciji, inspirisan i Gundulićem i Marulićem, kao i Kraljevićem Markom i Kosovskim bojem, ostvario je značajne umetničke veze sa Srbijom, smatran dvorskim vajarom dinastije Karađorđević, a najgrandioznija vajarska dela u

Srbiji su njegova: *Spomenik neznanom junaku* na Avali i *Pobednik*, simbol Beograda na Kalemegdanu. Skulptura *Majka/Povijest Hrvata* krasi čitav vek dvorski kompleks u Beogradu, a od skora i sve pasoše Republike Hrvatske pokazujući složene veze kulturnih identiteta na Balkanu. Meštrovijeve dela su pokazala mogućnost harmonične koegzistencije Srba i Hrvata kroz umetnost i istoriju. Veliku simboličku snagu ima i slika Marka Murata *Ulazak cara Dušana u Dubrovnik*, koja govori o istorijskom dijalogu, prikazuje istorijski trenutak koji podseća na zajedničku prošlost i preplitanje kulturnih uticaja. Čak i konfliktni elementi kulture su neretko samo odrazi u ogledalu, te i kad su se borili jedni protiv drugih, sa obe strane se čula ista pesma "Boj se bije, bije, zastava se vije, za slobodu...", samo u zadnjoj reči identifikujući svoju naciju. U filmu *Braća po materi* nebrojeni gledaoci su mogli da čuju dve verzije odgovora "šta se ono na Dinari sjaji", a potpuno istu melodiju imaju pesme *Nad Kraljevom živa vatra seva*, *Anice kninska kraljice*, pa čak i partizanska *Nas dva brata oba ratujemo*.

Pored umetničkih dela, zajednički običaji poput gluhog/nijemog kola, ojkanja, boćanja (balota), sviranja gusala, tradicionalnih narodnih običaja i nošnji, arhitekture sela i mnoštva drugih zajedničkih elemenata svakodnevnog života, predstavljaju bogatstvo zajedničkog kulturnog nasleđa, koje se ne može jednostavno preuzimati ili deliti na dva dela, niti pronalaziti minimalne razlike poput oblika šare na istoj kapi, već čini jedinstvenu kulturnu baštinu sa različitim stepenima identifikacije svake strane. Običaji vezani za krsnu slavu u mnogim krajevima Like, Dalmatinske Zagore i Korduna imaju mnogo sličnosti sa hrvatskim običajima vezanim za blagdane svetaca zaštitnika. Sve ovo može biti moćan alat za relaksaciju odnosa iz više razloga. Ovo nisu politički osetljive teme - većina stanovništva oseća da je to njihova kultura, bez obzira na naciju. Ovim se ističe zajednička autentičnost jer umesto da se insistira na nacionalnim razlikama, fokus je na kulturnoj baštini koju svi prihvataju. Konačno, smanjuje osećaj ugroženosti i pokazuje da nije potrebno veštačko spajanje, jer povezanost već postoji u realnom životu.

Važno je ukazati i na ulogu savremenih umetnosti, posebno filma, budući da fenomen glume jasno ilustruje kako akteri koji tumače likove druge nacionalnosti, ponekad i iz epoha starijih od jednog veka, to čine krajnje spontano i uverljivo, bez ikakve artificijelnosti, ostavljajući utisak autentičnih predstavnika tog kulturnog miljea. To potvrđuju glumačka ostvarenja Nataše Janjić (mlada srpkinja modernih shvatanja iz perioda Prvog svetskog rata ili moderna Beograđanka koja zavodi psihoterapeuta) i Gorana Bogdana (u čitavom nizu glavnih uloga), koji s lakoćom inkorporiraju srpski jezički izraz, govor i kulturne manire u svoje umetničke interpretacije, pokazuju visok stepen fleksibilnosti identiteta i sposobnosti za spontanu kulturnu integraciju. Njihova uverljiva igra nije samo rezultat tehničke veštine (dobre glume) već i svedočanstvo da mentaliteti, kulturni kodovi i jezičke nijanse Srba i Hrvata imaju mnogo više zajedničkog nego što bi to sugerisali dominantni politički narativi koji često insistiraju na razdvajanju. Kada publika prihvati hrvatskog glumca kao svog u srpskom kulturnom prostoru, ili kada glumica iz Splita bez ikakve napetosti na ekranu postane Beograđanka, potvrđuje se koliko su identitetske granice

fluidne i koliko ih je lako prevazići kada nisu predmet političke instrumentalizacije. Kroz umetnost, dakle, granice između *nas* i *njih* postaju poroznije i manje značajne, a predrasude i strahovi ustupaju mesto radoznalosti, empatiji i razumevanju. Zbog toga umetnički sadržaji predstavljaju posebno pogodan prostor za uspostavljanje dubljih veza među ljudima jer, za razliku od politički nametnutih inicijativa, deluju spontano i iskreno, što omogućava publici da prepozna sebe u drugima i smanji otpor prema drugačijem. Podsticanje ovakvih formi saradnje i kulturne razmene kroz obrazovne sisteme, kulturnu scenu ili medije može dugoročno doprineti postepenom menjanju društvenih narativa o identitetu i omogućiti trajnije i dublje međusobno razumevanje u regionu.

Ova složenost identiteta, kako ličnih tako i kulturnih, odražava prirodno stanje zajedničkog življenja, istorijskog prožimanja i međusobnog uticaja, koje se često ignoriše ili politički instrumentalizuje. Isticanje zajedničkih tačaka ne podrazumeva stvaranje nove političke zajednice ili revitalizaciju nekadašnjih državnih oblika prema kojima postoje brojni negativni sentiment i otpor. Naprotiv, reč je o priznavanju postojećih kulturnih i istorijskih veza koje već postoje, bez potrebe za stvaranjem novog političkog entiteta ili nametanja identitetskih kategorija koje bi izazvale negativne reakcije. Slični procesi postoje i između Grka i Makedonaca, Turaka i Grka (koji se recimo spore čak i oko autorskih prava i načina pravljenja baklave), Poljaka i Nemaca, i na mnogim drugim mestima. Priznavanje i poštovanje kulturnih tačaka susreta ne znači negiranje državne autonomije ili geopolitičkog izbora. Naprotiv, upravo stabilni odnosi, zasnovani na realnom sagledavanju istorijske i kulturne isprepletenosti, omogućavaju sigurniji i mirniji razvoj obe države, bez straha od dominacije ili podređenosti.

Pitanje kulturnih veza između Srba i Hrvata jedno je od najdelikatnijih, ali istovremeno i najperspektivnijih kada je reč o izgradnji odnosa oslobođenih antagonizama i istorijskih podozrivosti. Kulturni proizvodi i pojedinci čije se nasleđe ne može jednoznačno svrstati u isključivo srpski ili isključivo hrvatski okvir neretko postaju predmet svojatanja ili povoda za sukobe u interpretaciji. Ipak, posmatrani iz drugačije perspektive, oni mogu biti snažan instrument smanjenja predrasuda i konfliktnog etosa. U tom svetlu, problem ne leži u samim artefaktima, delima i ličnostima, već u načinu na koji ih zajednice interpretiraju: kao mostove razumevanja ili kao tačke spora. Umesto da zajednički elementi postanu tačke konflikta, oni mogu postati dragocena sredstva za bolje razumevanje među narodima. Kultura i umetnost predstavljaju prostor dijaloga i razumevanja, i stoga bi prepoznavanje zajedničkog nasleđa trebalo biti usmereno ka uspostavljanju prirodnih mostova između naroda, bez opterećenja političkim implikacijama i nacionalnim rivalstvima.

U bližoj prošlosti, posebno od 1990-ih godina i stvaranja novih geografsko-političkih granica, postoji tendencija da se precizno i što potpunije razgraniče i ljudi sa složenim nasleđem i zajednička materijalna i nematerijalna kultura. Dušan Kecmanović (1995) piše da su demarkacije neophodne u svakom nacionalističkom pokretu i što ih je više to je bolje, a po tom verovanju mora se jasno i tačno znati dokle seže naše, a odakle

počinje njihovo. Da bismo relaksirali situaciju, i nadvladali argumente za potpune demarkacije, moramo imati u vidu da i zajedničko *vlasništvo* ne mora uvek značiti dve jednake polovine. Novak Đoković je pre svega Srbin, ali njegova majka i njena familija pripadaju hrvatskom narodu, Tin Ujević je pre svega Hrvat, ali je objavio svoje prve dve zbirke pesama u Srbiji na ekavici, i uvek bio drag gost u Srbiji. Zajedničko kulturno nasleđe ne podrazumeva ravnomernu zastupljenost i učešće obe strane u svakom elementu kulture ili identiteta. Kada razmatramo konkretne primere ljudi, običaja ili kulturnih praksi, jasno je da identitetske veze sa određenom zajednicom mogu biti različitog intenziteta. Međutim, ova razlika u stepenu povezanosti ne sme biti povod da se bilo kojoj zajednici uskrati pravo da te ličnosti ili kulturna ostvarenja doživi kao deo sopstvenog identiteta. Drugim rečima, čak i ako jedna zajednica može polagati veću istorijsku ili kulturnu povezanost sa određenom ličnošću ili delom, to ne treba da oduzme drugoj zajednici pravo na sopstveni doživljaj pripadanja. Lični i kolektivni doživljaj povezanosti i identifikacije sa određenom kulturom ili ličnošću mora imati prednost nad shvatanjem kulture kao isključive svojine ili monopola jedne zajednice. Stoga, umesto da govorimo o dominantnom ili ekskluzivnom vlasništvu nad kulturnim nasleđem, prikladnije je i pravednije govoriti o različitim nivoima povezanosti i zajedničkom pravu na identifikaciju, ponos i slavljenje tog nasleđa.

Postavlja se pitanje kako izbeći otpor i političke manipulacije prilikom inicijativa povezivanja. Pre svega, termin *zajednička kultura* bi možda bilo bolje zameniti nekim neodređenim pojmom, kao *kulturna baština regiona*, jer prvi izraz može izazvati otpor zbog bojazni od gubitka vlastitog identiteta. Najbitnije je omogućiti ljudima da prepoznaju sličnosti kroz prirodan i nenametljiv pristup, izbegavajući senzacionalizam i velike projekte koji često izazivaju podozrivost i političku zloupotrebu. Zato treba graditi poverenje kroz male, dugoročne inicijative u kojima glas imaju obični ljudi iz različitih zajednica: igrači kola i balote, ljudi koji pričaju obične životne priče i time na spontan način otkrivaju povezanost. Takvim pristupom, otpor se smanjuje, političke manipulacije otežavaju, a umesto antagonizma budi se iskrena radoznalost prema otkrivanju zajedničkih kulturnih činjenica koje ne ugrožavaju, već produbljuju autentičnost svakog pojedinačnog identiteta. Ovaj pristup je efikasniji od klasičnih metoda pomirenja zato što se zasniva na autentičnim elementima svakodnevnog života zbog čega ne deluje veštački niti namešteno u političke svrhe. Ljudi takve običaje prepoznaju kao iskrene delove sopstvenog života, a ne kao nešto što im se nameće spolja ili politički instrumentalizuje. Upravo zato što je reč o iskrenim izrazima kulture učesnici nemaju osećaj manipulacije i lakše prihvataju međusobnu bliskost. Osim toga, ovakve aktivnosti spontano otvaraju prostor za dijalog jer ljude ne primoravaju na komunikaciju nekim podučavanjem sa visine, već prirodno grade poverenje kroz zajedničko iskustvo, čime se smanjuje antagonizam, a povećava spremnost za iskren razgovor i razumevanje.

Ideja je da se ne moramo voleti, ali možemo razumeti da smo vekovima delili iste običaje i isti način života. Ako već igramo isto kolo, slušamo i pevamo iste pesme od seoskih prela do najvećih arena metropola (od

Olivera Dragojevića do Aleksandre Prijović), ako smo nekad udvarajući se poklanjali ista licitarska srca, koji su nam i danas dragi suveniri, ako znamo da budemo prgavi i ljuti i prema sopstvenoj vlasti i prema drugom narodu, pa i svojim najbližima, kao npr. u filmu *72 sata* - možda i nismo toliko različiti koliko mislimo.

U sledećem odeljku ćemo pokušati da pokažemo kako se ova razmišljanja uklapaju u postojeće naučne modele i teorije u oblasti socijalne psihologije koja spaja društvene, grupne činioce, sa karakteristikama pojedinaca.

SOCIJALNO-PSIHOLOŠKE TEORIJE KOJE OBJAŠNJAVAJU OVE PROCESSE

Složeni socijalni identitet odnosi se na percepciju pojedinca o sopstvenoj pripadnosti različitim društvenim grupama koje mogu biti istovremeno aktivne i međusobno se preklapati (Roccas & Brewer, 2002; Brewer & Pierce, 2005). Prema ovom konceptu, ljudi sebe ne doživljavaju isključivo kroz jedan dominantni identitet, poput nacionalnog ili etničkog, već kroz kombinaciju više identiteta čija aktivacija zavisi od specifičnog društvenog konteksta. Empirijski nalazi pokazuju da pojedinci koji su svesni sopstvene višestruke identitetske pripadnosti često izražavaju veću otvorenost ka interakciji sa drugim grupama, jer njihova percepcija nije rigidno definisana jednom jedinom kategorijom (Crisp & Hewstone, 2007). Takvi pojedinci imaju izraženiju toleranciju, otvoreniji su za međukulturalnu razmenu i pokazuju smanjenu sklonost predrasudama jer su kognitivno sposobni da istovremeno prepoznaju sličnosti, a ne samo razlike između sebe i drugih. Ključne implikacije primene koncepta složenog socijalnog identiteta ogledaju se u većoj kognitivnoj fleksibilnosti pojedinaca, zahvaljujući kojoj ljudi lakše razumeju različite perspektive i pristupe drugih grupa, što posledično smanjuje sklonost polarizaciji. Kada pojedinci prepoznaju da dele zajedničke osobine i interese s pripadnicima drugih grupa, njihov odnos prema razlikama postaje manje rigidno definisan, pa je samim tim umanjena i percepcija isključivosti. Takođe, osveščivanje višestrukih dimenzija identiteta doprinosi većoj otvorenosti ka interakciji, jer se ne insistira samo na jednom, dominantnom ili najizraženijem identitetu, već se dopušta koegzistencija i prihvatanje različitih pripadnosti.

Ovaj proces dodatno se može objasniti primenom teorije kroskategorizacije, prema kojoj istovremeno pripadanje različitim grupama umanjuje percepciju suprotstavljenosti i naglašava zajedničke tačke među pojedincima i grupama. Kada Srbi i Hrvati, na primer, osim nacionalnog identiteta prepoznaju zajednički (blizak) jezik, kulturne vrednosti ili pripadnost profesionalnim ili generacijskim zajednicama, percepcija rigidnih etničkih granica se smanjuje, a prirodna otvorenost ka saradnji povećava. Empirijski nalazi (Deschamps & Doise, 1978; Branković i sar. 2016) potvrđuju da pojedinci sa višestrukim identitetima lakše razvijaju poverenje i razumevanje prema grupama sa kojima dele neke od ovih identiteta. Integrisanje ovakvih pristupa u obrazovne programe, medije i kulturne institucije moglo bi značajno doprineti dugoročnom poboljšanju međugrupnih odnosa,

jer bi omogućilo ljudima da osveste sopstvene višestruke identitete i da na prirodan način prihvate identitete drugih.

Kao što ističe francuski akademik libanskog porekla Amin Maluf (2016) u delu *Ubilački identiteti*, ekskluzivno insistiranje na jednoj identitetskoj dimenziji može podstaći sukobe, dok priznavanje višeslojnosti identiteta i pripadanja različitim kulturnim sferama vodi većoj toleranciji i pomirenju. Prema tome, promovisanje svesti o složenim socijalnim identitetima i primena kroskategorizacije u konkretnim društvenim praksama mogu biti delotvorne strategije za smanjenje antagonizma između Srba i Hrvata, kao i za uspostavljanje dugotrajnije harmonije i međusobnog razumevanja.

Sledeći model koji bi mogao poslužiti, uzimajući u obzir pomenute ličnosti i kulturne produkte koje smo tretirali kao zajedničke jeste Model zajedničkog identiteta unutar grupe (Common Ingroup Identity Model), koji su razvili Gaertner i Dovidio (2000), a koji se zasniva na pretpostavci da promena percepcije grupnih granica može značajno doprineti smanjenju međugrupnih sukoba i predrasuda. Suština ovog modela ogleda se u procesu rekategorizacije, pri čemu pojedinci menjaju način na koji percipiraju sebe i druge: umesto binarne podele *mi - oni*, članovi različitih grupa počinju da sebe doživljavaju kao pripadnike zajedničke, hijerarhijski više kategorije. Takva promena kategorijalne percepcije omogućava proširivanje pozitivnih stavova i ponašanja, koji su inicijalno rezervisani samo za članove sopstvene grupe, i na one koji su ranije bili percipirani kao *drugi*. Psihološki mehanizmi na kojima se ovaj model zasniva uključuju smanjenje međugrupne pristrasnosti kroz proces rekategorizacije, jačanje percipirane sličnosti između pojedinaca, kao i slabljenje značaja razlika kroz afirmaciju zajedničkog identiteta na višem nivou, od regionalne pripadnosti do zajedničke pripadnosti ljudskom rodu. Kao posledica toga, međugrupne granice postaju manje izražene, što potvrđuju empirijski nalazi iz različitih životnih okruženja poput multietničkih škola, radnih sredina posle korporativnih spajanja ili mešovitih porodica, gde je pokazano da se time umanjuju predrasude i povećava međusobno prihvatanje. Ipak, određeni problemi mogu ograničiti efikasnost ove strategije. Na primer, deo pripadnika pojedinih grupa može pružiti otpor rekategorizaciji zbog želje da očuvaju specifičnost sopstvenog identiteta, što odgovara postavkama teorije socijalnog identiteta Tajfela i Turnera (1979). Takođe, efekti mogu biti ograničenog trajanja ukoliko nisu potkrepljeni trajnim društvenim ili obrazovnim inicijativama. Stoga bi u našem slučaju bilo preporučljivo kombinovati model zajedničkog identiteta sa drugim teorijama i pristupima, poput međugrupne diferencijacije, kako bi se postiglo stabilnije, dugo-ročno unapređenje odnosa među dvema etničkim grupama.

Alternativni pristup u odnosu na model zajedničkog identiteta predstavlja Model međugrupne diferencijacije, koji su razvili Marilyn Brewer i Norman Miller (1984), fokusirajući se na značaj očuvanja posebnosti identiteta pojedinačnih grupa u kontekstu smanjenja međugrupnih predrasuda. Ovaj model polazi od pretpostavke da nije nužno forsirati jedinstven, često artifičijelni zajednički identitet kako bi se postiglo smanjenje konflikta ili približavanje između različitih društvenih grupa. Umesto toga,

Brewer i Miller smatraju da je efikasnije istaći komplementarnost grupa, odnosno prepoznati i uvažiti specifične identitetske razlike koje mogu pozitivno doprinosti odnosima, pod uslovom da su razlike doživljene kao vredne i korisne. Prema ovom pristupu, različite društvene grupe mogu ostvariti pozitivne odnose čak i kada jasno održavaju sopstvene specifične identitete, pod uslovom da među njima postoji uzajamno poštovanje i priznavanje vrednosti koje proističu upravo iz različitosti. Ovaj pristup potvrđen je kroz različita istraživanja u okviru međugrupnih odnosa, a dodatno je razvijen kroz teoriju optimalne osobenosti (Brewer, 1991; Prelić, 2017), koja objašnjava unutrašnju potrebu pojedinca da se oseća istovremeno integrisanim u grupu i jedinstvenim unutar nje. Primena ovog pristupa na srpsko-hrvatske odnose mogla bi biti posebno korisna, jer bi umesto insistiranja na potpunoj sličnosti ili veštačkoj unifikaciji, istakla kulturnu raznolikost kao vrednost koja povezuje, a ne razdvaja ove zajednice. Time se omogućava autentična interakcija koja poštuje individualne i grupne specifičnosti, što može voditi ka održivijem i dugoročnijem pomirenju.

NOVE GENERACIJE I NOVI CILJEVI. PROMENA PERCEPCIJE PROŠLOSTI I OTVARANJE BUDUĆIH PERSPEKTIVA

U nastavku prethodno izloženih ideja, posebno je važno istaći ulogu generacijske smene kao jednog od ključnih faktora dugoročnog poboljšanja srpsko-hrvatskih odnosa. Mlađe generacije, rođene nakon ratnih sukoba imaju drugačiju percepciju međunacionalnih odnosa od prethodnih generacija kojima su ti sukobi bili neposredno iskustvo. Mlađe generacije, s obzirom da su manje direktno emotivno opterećene traumama iz prošlosti, imaju mogućnost da istoriju posmatraju sa veće distance, otvorenije i kritičnije, što ih čini manje podložnim rigidnim nacionalističkim narativima. Ova promena u perspektivi otvara prostor za nove oblike saradnje, koji ne moraju nužno brisati razlike između grupa, već ih mogu konstruktivno uključiti u zajednički kulturni prostor. Tome doprinosi i razvoj savremenih oblika komunikacije i kulture poput interneta, društvenih mreža i popularne kulture, kroz koje mladi Srbi i Hrvati prirodno usvajaju zajedničke kulturne sadržaje bez potrebe za nacionalnim etiketiranjem i bez osećaja da im neko oduzima ili nameće identitet. Međutim, ovaj proces nije lišen izazova: svaki pokušaj da se eksplicitno naglase zajednički kulturni elementi može, paradoksalno, završiti osećajem prisvajanja od strane jedne nacije, što bi rezultiralo reaktivnim otporom druge strane. Stoga je ključno pri kreiranju, pa čak i korišćenju zajedničkih kulturnih sadržaja izbeći nacionalno svojatanje ili prisvajanje elemenata, insistirajući umesto toga na njihovom zajedničkom ili još bolje neutralnom karakteru. Jedan od načina da se ovaj cilj ostvari jeste uključivanje predstavnika obe strane u zajedničku produkciju kulturnih, obrazovnih ili umetničkih projekata, uz naglašavanje međusobnog preplitanja, komplementarnosti i univerzalnosti datih kulturnih praksi. Dobar postojeći primer jeste biografsko igrano-dokumentarni serijal "Tin - 30 godina putovanja" posvećen životu i delu Tina Ujevića, a sniman u koprodukciji RTS-a i HRT-a. Realizacija projekata u zajedničkoj

produkciji, u kojima su ravnopravno zastupljeni stručnjaci i predstavnici iz obe zajednice, predstavlja značajan mehanizam za prevazilaženje negativnih reakcija i osiguranje međusobnog uvažavanja. Umesto forsiranja zajedničkih narativa kroz osetljive ličnosti i simbole, efikasnije je istaći zajedničku kulturnu praksu ili obične ljude, jer takvi sadržaji imaju manji potencijal da izazovu antagonizam. Konačno, da bi ovakvi pristupi imali trajne rezultate, potrebno je njihovo uključivanje u obrazovne programe, regionalne istraživačke projekte i kulturne inicijative, jer jednom prikazan u moru izbora, ovaj hvale vredan serijal verovatno nije stigao ni do par procenata populacije. Promovisanjem vidljivosti ovakvih programa mladi ih mogu uključiti u razmatranje, te imajući i njih u vidu razvijati sopstvenu kritičku perspektivu i eventualno ih izabrati, gradeći međusobne odnose zasnovane na individualnom izboru i autentičnoj interakciji, umesto na kolektivnim obavezama ili politički nametnutim podelama.

Ovaj fenomen je sličan onome koji je opisao Ronald Inglehart (1990), kada je pišući o mladima krajem 1960-ih uočio značajan kulturni zaokret u zapadnoj Evropi, naročito u Nemačkoj, a ključnu ulogu u tom procesu imala je mlađa generacija. Prema njegovom tumačenju, mladi, rođeni i odrasli u periodu ekonomskog prosperiteta nakon Drugog svjetskog rata, počeli su da se okreću od tradicionalnih vrednosnih orijentacija svojih roditelja (materijalizam, sigurnost, ekonomska stabilnost) ka novim, postmaterijalističkim vrednostima koje su podrazumevale veću ličnu slobodu, samostalnost, kreativnost, aktivizam i otvorenost prema različitostima. Inglehart objašnjava da tadašnji mladi nisu bili opterećeni egzistencijalnom nesigurnošću, već su odrastali u relativnom obilju i bez iskustva ratnih trauma, što im je omogućilo da vrednosno težište pomere od borbe za ekonomski opstanak ka pitanjima identiteta, ekološke svesti, društvene pravde i neposrednijeg demokratskog učešća. Ovaj zaokret, prepoznatljiv po studentskim protestima i društvenim pokretima tog vremena, doveo je do dubokih i trajnih promena u političkom i društvenom životu Evrope.

U savremenom kontekstu, tri decenije nakon sukoba na prostoru bivše Jugoslavije, možemo primetiti da nove generacije pokazuju drugačiji odnos prema prošlosti, obeležen manjom emotivnom opterećenošću ratnim nasleđem. Ovaj pomak moguće je porediti sa Inglehartovim (1990) konceptom vrednosnog zaokreta, gde mlađe generacije, neopterećene direktnim iskustvom sukoba, teže ka kulturnom povezivanju, prevazilazeći etničke i nacionalističke barijere svojih roditelja. Primeri poput koncerta Lepe Brene u zagrebačkoj areni, gde hiljade ljudi pevaju pesmu *Jugoslovenka*. Taj ogroman hor koji iz sveg glasa peva "ja sam Jugoslovenka" ne misli na Jugoslaviju kojoj su težili Frano Supilo, Vane Ivanović ili Niko Bartulović, niti kliče da želi Slavjanstvo "sve od Japana do pošljednje hridi kod Palagruža", nego izražavaju potrebu za slobodom, otvorenošću i autentičnom interakcijom, za pravom da sami grade svoj svet, da im niko ne određuje šta smeju a šta ne smeju pevati, ne vezujući te vrednosti za političke ideologije prošlosti.

Ovakva vrsta spontanog povezivanja vidljiva je i u brojnim drugim primerima regionalne kulturne razmene, poput nastupa niza hrvatskih grupa u Beogradu i širom Srbije, ili prave euforije za koncerima Alek-

sandre Prijović u Zagrebu i drugim hrvatskim gradovima. Sličan kulturni fenomen predstavljaju i regionalni festivali, poput Exita, koji okupljaju hiljade mladih ljudi iz celog regiona bez obzira na njihovo poreklo ili nacionalni identitet. Ovde je reč o generaciji kojoj zajedničko uživanje u muzici i popularnoj kulturi postaje važnije od tradicionalnih nacionalnih i političkih sukoba, čime se može nazreti oblik novog kulturnog zaokreta, nalik onome što opisuje Ronald Inglehart u svojoj teoriji kulturnog pomaka ka vrednostima koje favorizuju lični razvoj, toleranciju i saradnju.

U ovom delu nam se čini bitnim da pomenemo i Hofstedeovu (2001) kulturološku dimenziju *Motivacija ka postignuću i uspehu* (poznatu i kao maskulinitet naspram femininosti) jer može da predstavlja korisno sredstvo za ovapločivanje vrednosti koje pozitivno utiču na međunacionalne odnose. Naime, ova dimenzija u svom maskulinom polu naglašava vrednosti poput takmičarskog duha, nacionalnog ponosa, heroizma i potrebe za isticanjem sopstvene superiornosti kroz poređenje sa drugima. Nasuprot tome, femininiji pristup stavlja u prvi plan empatiju, saradnju, brigu za druge, težnju ka harmoniji i naglašavanje kolektivnog dobra, umesto konstantnog upoređivanja i kompetitivnog merenja uspeha sopstvene zajednice naspram drugih. Srpsko-hrvatski odnosi, često opterećeni narativima o herojskoj prošlosti ili hiljadugodišnjoj kulturi (o kojima je svoj ciničan, ali izgleda i ispravan sud dao i Miroslav Krleža) i insistiranju na tome ko je više žrtvovao ili stradao, pokazuju tendenciju ka prvom pomenutom polu i vrednostima koje podstiču rivalitet, otežavajući uspostavljanje trajnog pomirenja. Stoga bi prelazak na *femininije* vrednosti, odnosno na naglašavanje zajedničkih izazova, poput ekonomskih teškoća, demografskih pitanja ili zaštite životne sredine, i saradnju u njihovom otklanjanju, pre nego isključivu kompeticiju, mogao doprineti stvaranju povoljnije klime za međusobno razumevanje i saradnju.

U ovom kontekstu, pristup modela međugrupne diferencijacije, koji ističe očuvanje specifičnosti i autentičnosti svake grupe uz istovremeno poštovanje međusobne komplementarnosti, odlično se uklapa sa Hofstedeovim femininijim vrednostima. Konkretno, odustajanje od demarkacije i prebrojavanja *naših* uspešnih sportista, naučnika, umetnika ili proizvoda, čime se uobičajeno potvrđuje sopstvena superiornost nad drugom stranom, ključan je korak ka promeni percepcije međugrupnih odnosa. Umesto toga, potrebno je prihvatiti pristup koji zajedničke kulturne proizvode ili prakse tretira kao zajedničko nasleđe regiona, bez nacionalnog prisvajanja i nametanja ekskluzivnih etiketa.

Ovakvim pristupom se jasno potvrđuje komplementarnost modela međugrupne diferencijacije i Hofstedeovih femininijih vrednosti, koje zajednički nude alternativu dominantnim narativima etničkog takmičenja. Upravo to omogućava dugoročno smanjenje međunacionalnih tenzija, jačanje empatije i izgradnju odnosa zasnovanih na uvažavanju, solidarnosti i zajedničkom radu, umesto na neprestanoj potrebi da se potvrdi sopstvena posebnost kroz demarkaciju i otklon od druge strane.

POMIRENJE ODOZDO. SRBI U HRVATSKOJ IZMEĐU MEDIJA, ELITA I SVAKODNEVICE

Poboljšanje odnosa između Srba i Hrvata, iako je važno pitanje u kontekstu regionalne stabilnosti, često nije visoko na listi prioriteta većine građana obe zemlje, budući da ne predstavlja neposrednu pretnju niti donosi jasnu, opipljivu i neposrednu korist. Ova činjenica doprinosi svojevrsnoj društvenoj inertnosti, pri čemu većina građana pokazuje indiferentnost, bez izrazitog antagonizma, ali i bez aktivne zainteresovanosti za prevazići laženje istorijskih i političkih podela. Međutim, zajednica Srba iz Hrvatske zauzima specifičnu poziciju u ovom procesu i upravo bi oni mogli da predstavljaju ključne aktere za njegovo brže pokretanje. Njihova zainteresovanost proističe iz neposrednog egzistencijalnog interesa, s obzirom da kvalitet njihovog svakodnevnog života, sigurnost i ostvarivanje prava direktno zavise od stabilnosti međunacionalnih odnosa unutar hrvatskog društva. Dodatno, Srbi u Hrvatskoj nisu tek manjinska zajednica izolovana od većinskog društva, već su integralni deo hrvatske istorije, kulture i društvenog tkiva. Kao zajednica sa specifičnom perspektivom, oni imaju potencijal da razumeju i artikulišu pozicije obe strane, što ih čini prirodnim i legitimnim posrednicima u procesima dijaloga i razumevanja.

Kako bi Srbi iz Hrvatske zaista postali pokretači pozitivnih promena, neophodno je da njihove inicijative budu jasno artikulirane kroz vidljive kulturne, obrazovne i akademske projekte koji naglašavaju zajedničke vrednosti i interese. Takav pristup zahteva podršku iz Srbije, ali bez patronizacije ili narativa o *spašavanju* Srba u Hrvatskoj, već kroz ravnopravnu institucionalnu saradnju i zajedničke projekte. S vremenom, očekivano je da bi se ovim inicijativama pridružili i akteri iz Hrvatske, naročito oni bez izraženog ideološkog otpora prema ovim pitanjima, poput akademskih radnika, umetnika i pa i nekih slojeva koje često *a priori* isključujemo.

Upravo zbog neposrednog interesa, specifične društvene pozicije i potencijala za posredovanje između dve strane, zajednica Srba u Hrvatskoj predstavlja najlogičniju grupu za pokretanje procesa unapređenja odnosa između Srba i Hrvata. Njihovo angažovanje, ukoliko bude vođeno kroz inkluzivne projekte i jasne društvene inicijative, ima potencijal da dugoročno transformiše sadašnju inertnost u konstruktivan dijalog i postepeno poboljšanje međusobne percepcije, ostvarujući rezultate koji danas deluju udaljeno ili teško ostvarivo.

Srbi u Hrvatskoj već deluju u smeru izražavanja zainteresovanosti za popravljjanje odnosa. No, ovde bismo želeli da ukažemo da dominantni pristupi koji se neguju u pokušajima poboljšanja srpsko-hrvatskih odnosa mogu imati slabije efekte nego što zaslužuje uloženi trud brojnih aktera. Pre svega, oslanjanje gotovo isključivo na komunistički pokret iz Drugog svetskog rata, iako sastavljen od pripadnika oba naroda i zaslužan za oslobođenje od nacizma pre osamdesetak godina, problematično je jer je njegova kasnija politika neslobode doprinela nefunkcionalnoj zajednici pa delom i eskalaciji novih sukoba tokom devedesetih godina. Takođe, veliko je oslanjanje na samo jednu stranu vrednosnog političkog spektra, što

se ispoljava u nekritičkom praćenju trenutno moćnih liberalnih političkih ideologija pre svega u Evropi, a koje nisu nužno u skladu sa vrednostima većine stanovništva, a što je još bitnije, nisu najvažnije za položaj Srba u Hrvatskoj i odnose sa Hrvatima. Lederach (1997) i drugi autori ističu značaj „organskog“ pomirenja koje ne uključuje isključivo intelektualne i političke elite, već prvenstveno široke društvene slojeve koji su često neposredno uključeni u sukobe, ali istovremeno imaju najveći potencijal za međusobno razumevanje i pomirenje.

U ovom kontekstu, korisno je preispitati uređivačku politiku zagrebačkog lista *Novosti*, naročito kroz prizmu njegovog cilja da poboljša poziciju Srba u Hrvatskoj i doprinese smanjenju međunacionalnih predrasuda. Postoje određeni aspekti trenutne uređivačke politike koji zaslužuju kritičku analizu. Pre svega, oznaka „list za racionalnu manjinu“ implicira podelu između racionalne manjine i iracionalne većine, što može izazvati neželjene efekte: umesto da gradi mostove, ovaj pristup može dodatno produbiti jaz i isključiti širu publiku. Korisnije bi bilo istaći zajedničku kulturnu i istorijsku povezanost, te stvoriti platformu koja istovremeno poštuje specifičnost srpskog identiteta u Hrvatskoj i njegovu povezanost sa širim hrvatskim društvom.

Drugi važan aspekt je izbor tema. Često naglašavanje polarizujućih pitanja, kao što su prava seksualnih manjina, feministički pokreti ili antikapitalistička agenda, može dovesti do neželjenih efekata: identifikacije Srba u Hrvatskoj sa specifičnom ideološkom opcijom, čime se umanjuje potencijal za saradnju sa najširim spektrom hrvatske javnosti. Umesto toga, bolji pristup bio bi usmeren ka promociji zajedničkih vrednosti i konkretnih primera pozitivne saradnje. To može obuhvatati isticanje srpskih ličnosti iz istorije Hrvatske, koji su istovremeno deo srpske i hrvatske kulturne baštine, ili promociju istinski uspešnih priča iz zajedničkih životnih sredina i zajedničkih postignuća.

Konačno, umesto insistiranja na poziciji političke kritike određenih ideologija i vrednosti, korisnije je predstaviti Srbe u Hrvatskoj kao integralni i dragoceni deo hrvatskog društva, kroz doprinos u umetnosti, nauci, sportu i drugim oblastima društvenog života. Time bi se percepcija Srba promenila sa problematične političke kategorije na pozitivno vrednovan segment zajedničke istorije i kulture. Uključivanje šireg spektra društvenih aktera, iniciranje zajedničkih kulturnih i akademskih projekata, kao i promovisanje priča o svakodnevnoj saradnji i integraciji, može dugoročno doprineti relaksaciji odnosa i boljoj međusobnoj percepciji bez obzira na mesto na političkom spektru. Takav pristup omogućio bi da se Srbi u Hrvatskoj vide ne samo kao manjina, već kao legitimni deo hrvatskog društva čije je prisustvo vredno i neupitno, stvarajući uslove za trajno i održivo pomirenje.

U skladu s prethodno iznetim razmatranjima, važno je naglasiti da pristup pomirenju među narodima zasnovan na inicijativama odozdo, odnosno među tzv. „nižim slojevima“ društva, može biti efikasniji od strategija koje pretežno zagovaraju političke i intelektualne elite. Naime, obični ljudi, neopterećeni ideološkim imperativima visokih nacionalnih ciljeva i jasnim demarkacijama između *našeg* i *njihovog*, spontano prepoznaju

vrednosti koje ih povezuju. Za njih, kulturni sadržaji poput pesama, viceva ili svakodnevne radne etike imaju vrednost sami po sebi, bez obzira na nacionalno poreklo njihovih nosilaca ili izvođača.

Stanovništvo ruralnih područja Dalmacije, Like ili Šumadije često poseduje zajedničke kulturne vrednosti i mentalitet koji nadilaze nacionalne razlike, a koje su istovremeno bliže njihovim svakodnevnim iskustvima nego vrednosti koje promovišu urbane elite. Konzervativni stavovi o porodici, veri i međusobnom pomaganju često su im zajednički, dok se razlike među njima i gradskim elitama mogu pokazati čak dubljima od nacionalnih podela. Upravo kroz takvu kulturu svakodnevne, obični ljudi stvaraju neformalni prostor pomirenja, čiji je primer muzička estrada ili humor koji godinama uspešno prevazilaze nacionalne granice. Popularni koncerti narodnih pevača, čiji je repertoar podjednako prihvaćen među Srbima i Hrvatima, svedoče o tome kako muzika može biti spontani most razumevanja i zbližavanja. Ovi primeri ukazuju na potencijal koji ima *obični čovek* u stvaranju autentičnih veza, koje su manje opterećene ideologijom i nacionalističkim narativima koje često podržavaju političke elite. Naime, političke elite neretko imaju interes da produbljuju nacionalne razlike kako bi učvrstile sopstvene pozicije moći, što ih često čini preprekom, a ne katalizatorom pomirenja.

Primena ovog pristupa u praksi mogla bi se ostvariti kroz projekte koji stavljaju akcenat upravo na zajedničke, svakodnevne teme. Na primer, dokumentarni programi o narodnoj muzici koju slušaju pripadnici obe zajednice, humoristički sadržaji koji naglašavaju zajedničke mentalitetske karakteristike ili digitalni sadržaji na društvenim mrežama koji prirodno spajaju mlade ljude iz regiona, predstavljaju efikasne načine za spontano zbližavanje. Takođe, prikazivanje realnih životnih priča ljudi iz ruralnih područja, kojima su zajedničke svakodnevne brige i radosti, može doprineti rušenju nacionalnih stereotipa i izgradnji međusobnog poverenja. Dakle, umesto oslanjanja isključivo na političke i intelektualne elite, čije delovanje često ima ograničen domet ili čak negativne posledice, potrebno je prepoznati i podržati i one inicijative koje dolaze *odozdo*, od običnih ljudi, čija svakodnevna iskustva i spontana interakcija već pokazuju kako je moguće ostvariti autentično pomirenje mimo političkih narativa i ideoloških podela.

ZAKLJUČAK

Kulturni prostor Srba i Hrvata ispunjen je zajedničkim nasleđem koje, uprkos različitim stepenima identifikacije sa te dve etničke grupe, predstavlja moćan potencijal za međusobno povezivanje. Iako su decenije sukoba i političkih tenzija stvorile težnju za jasnim demarkacijama između *našeg* i *njihovog*, činjenica je da se kulturni identiteti ova dva naroda ne mogu potpuno razdvojiti. Zajedničke kulturne prakse, zajednički umetnički izrazi, običaji i ličnosti poput Nikole Tesle, Ive Andrića ili Ivana Meštrovića ne bi trebalo da budu izvor međusobnog rivaliteta niti povod za borbu oko ekskluzivnog vlasništva, već dragoceni mostovi razumevanja.

Socijalno-psihološke teorije potvrđuju da zajednički identiteti ne zahtevaju jednaku zastupljenost ili jednak udeo u kulturnom nasleđu. Čak i

kada je prisustvo jedne strane dominantnije, ni ona druga ne bi trebalo da izgubi pravo da određene ličnosti ili artefakte doživljava kao deo sopstvenog identiteta. U tom smislu, autentični lični doživljaj pripadnosti mora imati prednost nad strogo određenim kategorijama i brojanjem zasluga.

Potrebno je razvijati upravo suprotan proces od postojećih težnji ka demarkaciji - proces prepoznavanja i slavljenja zajedničkog nasleđa koje prirodno povezuje ljude. Upravo kroz priznavanje zajedničkog kulturnog prostora, koji može ostati specifičan u svojim nijansama, mogu se smanjiti predrasude, neutralisati konfliktni narativi i podstaći dugoročno pomirenje. Ovo pomirenje, međutim, ne može biti nametnuto odozgo, ograničeno na političke deklaracije i zvanične inicijative, niti se ticati samo *emancipovanih* pripadnika elita. Naprotiv, ono mora proizaći spontano, odozdo, iz svakodnevnog života običnih ljudi čiji identiteti nisu jednodimenzionalni već višestruki, složeni i otvoreni za međusobno povezivanje.

Samo takvim pristupom zajedničko nasleđe može zaživeti kao prostor međusobnog uvažavanja, razumevanja i saradnje, gde razlike ne bivaju zanemarene već shvaćene kao vrednosti koje obogaćuju, a zajednički elementi kao mostovi koji povezuju.

LITERATURA

- Bar-Tal, D. 2013. *Intractable conflicts: Socio-psychological Foundations and Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139025195>
- Branković, M., Pavlović, M., Žeželj, I., Vladislavljević, M., Jovanović, O. & Petrović, N. "Social Identity Complexity and Inclusiveness as Predictors of Intergroup Emotions". *Primenjena psihologija* 8, 4 (2016): 363–378. <https://doi.org/10.19090/pp.2015.4.363-378>
- Brewer, M. B.. "The Social Self: On Being the Same and Different at the Same Time". *Personality and Social Psychology Bulletin* 17, 5 (1991): 475–482. <https://doi.org/10.1177/0146167291175001>
- Brewer, M. B., & Miller, N. "Beyond the Contact Hypothesis: Theoretical Perspectives on Desegregation". In *Groups in Contact. The Psychology of Desegregation*, edited by N. Miller & M. B. Brewer, pp. 281–302. Academic Press, 1984.
- Brewer, M. B., & Pierce, K. P. "Social Identity Complexity and Outgroup Tolerance". *Personality and Social Psychology Bulletin* 31, 3 (2005): 428–437. <https://doi.org/10.1177/0146167204271710>
- Crisp, R. J., & Hewstone, M. "Multiple Social Categorization". In *Advances in Experimental Social Psychology*, edited by M. P. Zanna, pp. 163–254. Elsevier Academic Press, 2007.
- Deschamps, J. C., Doise, W. "Crossed Category Memberships in Intergroup Relations". In *Differentiation between social groups*, edited by H. Tajfel, pp. 141–158. London: Academic press, 1978.
- Gaertner, S. L., & Dovidio, J. F. *Reducing Intergroup Bias: The Common Ingroup Identity Model*. Psychology Press, 2000.

- Giddens, Anthony. *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. London: Profile Books, 1999.
- Hofstede, Geert. *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations across Nations*, 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage, 2001.
- Inglehart, Ronald. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press, 1990.
- Kecmanović, Dušan. *Masovna psihologija nacionalizma*. Beograd: Vreme knjige, 1995.
- Kelman H. C. "Reconciliation as Identity Change: A Social Psychological Perspective". In *From Conflict Resolution to Reconciliation*, edited by Y. Bar-Siman-Tov, pp. 111-124. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Kriesberg, L. *Realizing Peace: A Constructive Conflict Approach*. New York: Oxford University Press, 2015.
- Lederach, John Paul. *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington, DC: United States Institute of Peace Press, 1997.
- Maluf, Amin. *Ubilački identiteti*. Beograd: Laguna, 2016.
- Nadler, A., Malloy, T. E., & Fisher, J. D., eds. *The Social Psychology of Intergroup Reconciliation*. Oxford: Oxford University Press, 2008. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195300314.001.0001>
- Prelić, Nedim. "Biti isti a biti poseban: Teorija optimalne osobenosti". U *Politička psihologija u savremenom svetu*, uredio Nebojša Petrović. Beograd: Institut za psihologiju, 2017.
- Roccas, S., & Brewer, M. "Social identity complexity". *Personality and Social Psychology Review* 6, 2 (2002): 88–106. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0602_01

CULTURAL TIES BETWEEN SERBS AND CROATS: MERGERS INSTEAD OF DEMARCATIONS

Summary

The paper analyzes the long-term reconciliation processes between Serbs and Croats through social-psychological theories and cultural ties, emphasizing the importance of overcoming antagonisms by changing social narratives and perceptions. It particularly highlights that shared cultural heritage and prominent figures who are, in some way, connected to both ethnic groups should serve as a foundation for connection rather than demarcation. Relying on social identity theory, the common ingroup identity model, and the theories of intergroup differentiation and optimal distinctiveness, the paper demonstrates how the integration of complex identities can contribute to reducing interethnic tensions.

A special emphasis is placed on the importance of younger generations, who are less burdened by past conflicts and have the potential to develop a more open and flexible approach to intergroup differences. Promoting cultural and social harmony, rather than a purely

competitive approach, is essential for overcoming the zero-sum logic in interethnic relations.

The paper identifies Serbs in Croatia as a group with particular potential for fostering more stable relations, given their specific social position and direct interest in improving interethnic relations. It is recommended that the reconciliation process should not rely solely on political elites but should also include broader social strata and concrete joint initiatives to build mutual trust and a more stable future in a spontaneous and authentic way.

Key words: reconciliation, social identity, shared cultural heritage, intergroup relations, social initiatives.